LEA
YPI

Liberă
Un copil și o țară la sfârșitul istoriei

Traducere din limba engleză și note de
Bertha Savu

PANDORA

Partea I

I

Stalin

Nu m-am întrebat niciodată ce înseamnă libertatea până în ziua în care l-am îmbrățișat pe Stalin. De aproape, era mult mai înalt decât mă așteptam. Învățătoarea Nora ne spusese că imperialiștilor și revizioniștilor le place să sublinieze că Stalin era mic de statură. În realitate, nu era atât de scund precum Ludovic al XIV-lea, a cărui înălțime, lucru curios, a spus ea, nu o aduceau niciodată în discuție. În orice caz, a adăugat luându-și o mină serioasă, concentrarea pe aparențe, mai degrabă decât pe ceea ce contează cu adevărat, era o greșeală imperialistă tipică. Stalin era un gigant, iar faptele lui erau de departe mult mai relevante decât fizicul său.

Ceea ce îl făcea pe Stalin cu adevărat special, a continuat Nora să ne lămurească, era faptul că zâmbea cu ochii. Vă vine să credeți? Să zâmbești cu ochii? Asta pentru că mustața prietenoasă care îi împodobea fața îi acoperea buzele și, prin urmare, dacă te uitai doar la gura lui, nu puteai ști niciodată dacă Stalin chiar zâmbea sau făcea altceva. Dar era îndeajuns să arunci o privire la ochii lui — pătrunzători, inteligenți și căprui — și știai imediat. Stalin zâmbea. Unii oameni nu sunt în stare să te privească în ochi. Au, cu siguranță, ceva de ascuns. Stalin se uita drept la tine și, dacă așa îi venea sau dacă te purtai bine, ochii lui îți zâmbeau. Purta întotdeauna o haină modestă și pantofi cafenii simpli și îi plăcea să-și ducă mâna dreaptă la subsuoara stângă, ca

și cum și-ar fi ținut inima. Mâna stângă o vâra de cele mai multe ori în buzunar.

— În buzunar? am întrebat noi. Nu e nepoliticos să mergi cu mâna în buzunar? Oamenii mari ne spun mereu să ne scoatem mâinile din buzunar.

— Păi așa și este, a zis Nora. Dar în Uniunea Sovietică e frig. Și oricum, a adăugat, și Napoleon avea mereu mâna în buzunar. Nimeni nu i-a zis vreodată că e nepoliticos.

— Nu în buzunar, am zis eu timid. În jiletcă. Pe vremea lui, ăsta era un semn de educație aleasă.

Învățătoarea Nora m-a ignorat și era pe punctul de a răspunde la o altă întrebare.

— *Și* era mic de statură, am întrerupt-o eu.

— De unde știi tu?

— Mi-a spus bunica.

— Ce ți-a spus?

— Mi-a spus că Napoleon era mic de statură, dar când profesorul lui Marx, Hangel sau Hegel, nu-mi mai amintesc, l-a văzut, a spus că vezi spiritul lumii încălecat pe un cal.

— Hangel, m-a corectat ea. Hangel avea dreptate. Napoleon a schimbat Europa. A răspândit instituțiile politice ale Iluminismului. A fost unul dintre cei mari. Dar nu la fel de mare ca Stalin. Dacă profesorul lui Marx, Hangel, l-ar fi văzut pe Stalin călare, nu pe cal, firește, dar poate pe un tanc, ar fi zis, de asemenea, că a văzut spiritul lumii. Stalin a fost sursa vitală de inspirație pentru mult mai mulți oameni, pentru milioanele noastre de frați și surori din Africa și Asia, nu doar din Europa.

— Stalin iubea copiii? am întrebat noi.

— Sigur că da.

— Chiar mai mult decât Lenin?

— Cam la fel de mult, dar dușmanii săi au încercat întotdeauna să ascundă lucrul ăsta. L-au făcut pe Stalin să pară mai înspăimântător decât Lenin, pentru că Stalin era mai puternic și mult, mult mai periculos pentru ei. Lenin a schimbat Rusia, dar Stalin a schimbat lumea. De aceea, nu s-a transmis niciodată corect faptul că Stalin iubea copiii la fel de mult ca Lenin.

— Stalin iubea copiii la fel de mult ca unchiul Enver?

Învățătoarea Nora a ezitat.

— Îi iubea mai mult?

— Știți și voi răspunsul la întrebarea asta, a zis ea cu un zâmbet cald.

Se prea poate ca Stalin să fi iubit copiii. Probabil că ei îl iubeau pe Stalin. Ceea ce e sigur, sută la sută sigur, este că niciodată nu l-am iubit mai mult ca în acea după-amiază ploioasă de decembrie, când am luat-o la fugă din port până la mica grădină de lângă Palatul Culturii, transpirată, tremurând toată, cu inima bătându-mi atât de tare, încât credeam c-o să-mi sară din piept. Am alergat cât de repede am putut, mai mult de un kilometru jumate, până am zărit în sfârșit scuarul. Când Stalin a apărut la orizont, am știut că sunt în siguranță. Stătea acolo, solemn ca întotdeauna, cu haina lui modestă, cu pantofii simpli din bronz și cu mâna dreaptă la subsuoară, ca și cum și-ar fi ținut inima. M-am oprit, m-am uitat în jur ca să fiu sigură că nu mă urmărește nimeni și m-am apropiat. Nu mă vedea nimeni stând așa, cu obrazul drept lipit de coapsa lui Stalin și cu mâinile care se străduiau să-i cuprindă genunchii. Am încercat să-mi țin respirația, am închis ochii și am început să

număr. Unu. Doi. Trei. Când am ajuns la treizeci și șapte, deja nu mai auzeam câinii care lătrau. Sunetul tunător al pașilor cadențați pe asfalt devenise un ecou distant. Numai sloganurile protestatarilor reverberau din când în când: „*Libertate, democrație, libertate, democrație*".

Când m-am simțit în siguranță, i-am dat drumul lui Stalin. M-am așezat pe jos și m-am uitat mai cu atenție. Ultimele picături de ploaie i se uscau pe pantofi și vopseaua de pe haină începuse să se decoloreze. Stalin era exact așa cum îl descrisese învățătoarea Nora: un gigant de bronz, cu mâini și picioare mult mai mari decât mă așteptasem. Lăsându-mi capul pe spate, am ridicat privirea ca să mă asigur că mustața îi acoperea într-adevăr buza de sus și că zâmbea din ochi. Doar că nu zâmbea. Nu era niciun ochi, nicio buză, nici măcar o mustață. Huliganii furaseră capul lui Stalin.

Mi-am acoperit gura ca să-mi înăbuș un țipăt. Stalin, gigantul de bronz cu mustața prietenoasă care stătuse în grădina Palatului Culturii cu mult timp înainte ca eu să mă fi născut, decapitat? Stalin, despre care Hangel ar fi spus că e spiritul lumii călare pe un tanc? De ce? Ce voiau? De ce scandau „*Libertate, democrație, libertate, democrație*"? Ce însemna asta?

Nu mă gândisem prea mult la libertate. Nici nu era nevoie. Aveam libertate din plin. Eram atât de liberă, încât adesea resimțeam libertatea ca pe o povară și, uneori, cum se întâmpla în ziua aceea, ca pe o amenințare.

Nu intenționasem să ajung la protest. De-abia știam ce-i ăla un protest. Doar cu câteva ore în urmă, stăteam în ploaie lângă poarta școlii, întrebându-mă pe ce drum să o iau spre casă, dacă să cotesc la stânga, la dreapta sau să

merg drept înainte. Eram liberă să decid. Fiecare cale ridica diferite probleme și trebuia să cântăresc argumentele pro și contra, să reflectez asupra consecințelor și să iau o decizie pe care știam că s-ar putea să ajung s-o regret.

Cu siguranță, în acea zi îmi regretam deciziile. Am ales liberă pe ce drum s-o iau spre casă și am făcut alegerea greșită. Tocmai îmi încheiasem tura de serviciu la școală după sfârșitul orelor. Făceam cu rândul curățenie în clasă în grupuri de câte patru, dar băieții își găseau adesea scuze și rămâneau doar fetele. Fusesem de serviciu cu prietena mea Elona. Într-o zi obișnuită, Elona și cu mine am fi plecat împreună de la școală după ce făceam curat, ne-am fi oprit în fața bătrânei care stătea pe trotuar la colțul străzii și vindea semințe de floarea-soarelui și am fi întrebat-o: „Putem să gustăm? Aveți sărate sau nesărate? Prăjite sau neprăjite?“ Femeia ar fi deschis pe rând cele trei săculețe pe care le adusese, cel cu semințe prăjite și sărate, prăjite și nesărate, neprăjite și nesărate, și am fi încercat câteva din fiecare. Când găseam ceva mărunțiș prin buzunare, aveam din plin de unde alege.

Pe urmă, am fi cotit la stânga ca să mergem acasă la Elona, spărgând semințe de floarea-soarelui și chinuindu-ne un pic să descuiem ușa cu cheile ruginite prinse de lănțișorul mamei ei, pe care îl purta sub uniforma de școală. Înăuntru, trebuia să alegem de-a ce să ne jucăm. În decembrie, era ușor. În acea perioadă a anului, începeau pregătirile pentru concursul național de imnuri, iar noi inventam propriile noastre cântece și ne prefăceam că urma să apărem la televiziunea națională. Eu scriam versurile, în timp ce Elona le cânta, și uneori o acompaniam la tobe, bătând cu o lingură mare de lemn în fundul oalelor din

bucătărie. De ceva vreme, însă, Elonei nu-i mai prea păsa de concursul de imnuri. Îi plăcea mai degrabă să ne jucăm de-a miresele și bebelușii. În loc să batem toba în oalele din bucătărie, prefera să mergem în camera părinților ei, să-și prindă în păr agrafele mamei, să probeze vechea ei rochie de mireasă sau fardurile și să ne prefacem că alăptăm păpușile până se făcea ora prânzului. În acest punct, trebuia să decid dacă continuăm să ne jucăm, așa cum vrea Elona, sau o conving să prăjim niște ouă ori, dacă nu erau ouă, să mâncăm pâine cu ulei sau doar pâine. Dar astea erau alegeri minore.

Adevărata dilemă a ieșit la iveală după cearta pe care Elona și cu mine o avuseserăm în ziua aceea, despre curățenia clasei. Ea insistase că ar trebui să măturăm și să dăm și cu mopul, altfel nu aveam să primim steguleț pentru cele mai bune fete de serviciu ale lunii, la care mama ei ținuse întotdeauna foarte mult. Eu i-am răspuns că, de fiecare dată, măturam în zilele impare ale săptămânii și măturam și spălam pe jos în cele pare și că, întrucât era o zi impară, puteam merge acasă mai devreme și tot am fi primit steguleț pentru curățenie. Ea a răspuns că nu asta aștepta învățătoarea de la noi și mi-a reamintit ziua când părinții mei au fost chemați la școală pentru că fuserisem curățenia. I-am zis că se înșală; adevăratul motiv fusese echipa de control de luni dimineața, care descoperise că am unghiile netăiate. Ea a zis că nu contează, că în orice caz modul corect de a curăța clasa era să mături și să speli pe jos și, chiar dacă am fi primit steguleț la sfârșitul lunii, ar fi fost ca și cum am fi trișat. În plus, a mai adăugat, ca și cum nu ar mai fi încăput nicio discuție, ea așa făcea curat acasă, pentru că așa obișnuia să facă și mama ei. I-am spus Elonei

că nu poate s-o invoce pe mama ei de fiecare dată când vrea ca totul să iasă ca ea. Am plecat furioasă și, în timp ce stăteam în ploaie lângă poarta școlii, mă întrebam dacă Elona are dreptul să se aștepte ca toată lumea să fie drăguță cu ea chiar și atunci când greșește. Mă întrebam dacă ar fi trebuit să mă prefac că mă dau în vânt după măturat și spălatul pe jos, așa cum mă prefăceam că îmi place să mă joc de-a Miresele și Bebelușii.

Nu i-am spus-o niciodată, dar uram jocul acela. Nu suportam să mergem în camera mamei ei și să probăm rochia de mireasă. Mi se părea înfiorător să porți hainele unei moarte sau să te atingi de fardurile pe care le folosise cu doar câteva luni în urmă, de parcă am fi fost ea. Dar totul se întâmplase foarte recent, iar Elona așteptase cu nerăbdare să aibă o surioară care să se joace cu frățiorul meu. În schimb, mama ei a murit, surioara a fost trimisă la orfelinat și Elona a rămas doar cu rochia de mireasă. Nu voiam să o rănesc refuzând s-o port sau să-i spun că agrafele mi se păreau respingătoare. Desigur, eram liberă să-i spun părerea mea despre Mirese și Bebelușii, așa cum fusesem liberă să o las să spele singură pe jos în clasă; nimeni nu mă oprea. Dar am decis că e mai bine ca Elona să audă adevărul, chiar dacă putea să o rănească, decât să o mint la infinit doar ca s-o fac fericită.

Dacă nu o luam la stânga ca să merg spre casa Elonei, trebuia să fac la dreapta. Ar fi fost drumul cel mai scurt către casă, pe două alei strâmte ce dădeau în strada principală, prin fața unui laborator unde se făceau biscuiți. Aici apărea o altă problemă. Un grup destul de mare de copii se aduna acolo în fiecare zi după școală, la ora critică, atunci când era așteptat camionul de livrări. Dacă

alegeam calea asta, mă vedeam nevoită să mă alătur la ceea ce noi numeam „inițiativa pentru biscuiți". Formam o coadă împreună cu ceilalți copii, de-a lungul zidurilor laboratorului, așteptând nerăbdători venirea camionului, cu ochii pe uși și cu urechile ciulite la sunetele oricărei posibile perturbări a traficului, niște bicicliști ori, mai rar, vreo trăsură trasă de cai. La un moment dat, ușa laboratorului se deschidea și doi angajați de la distribuție apăreau cu lăzile de biscuiți, ca doi Atlași gemeni ce purtau pe umeri Pământul. Urma o mică agitație și ne năpusteam înainte scandând „Lacomule, lacomule, biscuiți, biscuiți, omule lacom!" Coada ordonată se rupea spontan într-o avangardă de copii în uniforme negre, dând din mâini în încercarea de a se agăța de genunchii angajaților și o ariergardă ce se bulucea spre poartă ca să-i împiedice să iasă. Bărbații își răsuceau partea de jos a trupului ca să se elibereze din strânsoare, în timp ce își încordau partea superioară ca să țină mai strâns lăzile cu biscuiți. Câte un pachet aluneca, copiii se încăierau, apoi apărea o gestionară din clădire, aducând atâția biscuiți câți erau necesari ca să-i mulțumească pe toți și să spargă gașca.

Eram liberă să cotesc la dreapta sau să o iau înainte și, dacă o luam la dreapta, asta mă așteptam să se întâmple. Totul era perfect inocent și era absurd, poate chiar nedrept, să-i ceri unei copile de unsprezece ani care mergea pur și simplu spre casă, fără să-și fi propus să caute vreo pleașcă, să-și vadă de drum, ignorând mirosul apetisant al biscuiților ce venea dinspre ferestrele deschise ale laboratorului. Și era la fel de absurd să te aștepți ca ea să ignore privirile întrebătoare, incomode ale celorlalți copii și să treacă pe lângă ei, aparent indiferentă la sosirea camionului. Și, cu toate

acestea, exact asta îmi ceruseră părinții mei să fac în seara dinaintea acelei zile nefaste din decembrie 1990, lucru care explică în parte de ce alegerea drumului pe care s-o iau spre casă avea legătură directă cu problema libertății.

Într-o anumită măsură, fusese vina mea. N-ar fi trebuit niciodată să vin acasă aducând biscuiții ca pe niște trofee. Dar era, de asemenea, vina noii gestionare. De curând angajată, nu era familiarizată cu obiceiurile noului său loc de muncă și interpretase greșit apariția copiilor din ziua aceea ca fiind un eveniment singular. În loc să dea câte un biscuit fiecărui copil, ca toți ceilalți gestionari de dinaintea ei, ea a împărțit pachete întregi. Alarmați de această schimbare și de implicațiile sale asupra „inițiativei pentru biscuiți" din zilele următoare, în loc să-i mâncăm pe loc, am îndesat cu toții pachetele în ghiozdane și am tulit-o rapid.

Mărturisesc că nu mi-am imaginat că părinții mei aveau să facă atâta caz când le-am arătat biscuiții și le-am spus cum i-am obținut. Cu siguranță, nu mă așteptam ca prima întrebare să fie: „Te-a văzut cineva?" Desigur că mă văzuse cineva, femeia care ne împărțise pachetele în primul și-n primul rând. Nu, nu îmi aduceam aminte *exact* fața ei. Da, era de vârstă mijlocie. Nici înaltă, nici scundă, mai degrabă mijlocie. Păr ondulat, închis la culoare. Zâmbet larg, cald. În clipa aia, tata s-a făcut alb la față. S-a ridicat din fotoliul lui, luându-se cu mâinile de cap. Mama a părăsit sufrageria și i-a făcut semn s-o urmeze în bucătărie. Bunica a început să-mi pieptene părul în tăcere, iar frățiorul meu, căruia îi dădusem un biscuit din preaplinul meu, s-a oprit din mestecat, s-a așezat într-un colț și a început să plângă din cauza tensiunii din casă.

Am fost pusă să promit că n-o să mai zăbovesc niciodată prin curtea laboratorului de cofetărie și că nici n-o să mă alătur cozii de-a lungul zidului și a trebuit să declar că înțeleg cât de important este să-i las pe angajați să-și facă treaba și că, dacă toată lumea s-ar purta ca mine, în curând biscuiții ar dispărea cu totul din magazine. RE-CI-PRO-CI-TA-TE, a subliniat tata. Socialismul e clădit pe reciprocitate.

Am știut de când am făcut promisiunea că-mi va fi greu să mă țin de ea. Sau poate că nu — cine știe? Dar trebuia cel puțin să fac un efort din bună-credință. Nu puteam să dau vina pe nimeni că am mers înainte în loc să fac dreapta sau că nu m-am întors s-o iau pe Elona după tura de serviciu ca să ne jucăm de-a Miresele și Bebelușii sau că am ales să ignor în acea zi biscuiții. Toate fuseseră alegerile mele. M-am străduit cât am putut și tot am ajuns în locul nepotrivit la momentul nepotrivit, iar rezultatul acestei libertăți depline era groaza vădită de câinii care s-ar putea întoarce să mă devoreze sau că voi fi strivită în învălmășeală.

Nu c-aș fi putut anticipa că o să dau peste un protest sau că Stalin îmi va oferi protecție. Dacă n-aș fi văzut de curând la televizor scene cu răzmerițe din alte părți, nici nu aș fi știut că spectacolul ciudat cu oamenii care strigau sloganuri și cu poliția și câinii ei se numea „protest". Cu câteva luni în urmă, în iulie 1990, zeci de albanezi se cățăraseră pe gardurile ambasadelor străine, croindu-și drum înăuntru. Nu am înțeles de ce ar vrea cineva să se închidă de bunăvoie într-o ambasadă străină. Am vorbit despre asta la școală, iar Elona mi-a zis că a fost odată o familie, o întreagă familie cu șase membri, doi frați și patru surori, care s-au strecurat